

AZ ELSŐ RÉSZLETES SZEGEDI NÉPSZÁMLÁLÁS (1869) ÉS A KORÖSSZETÉTELBEK ÖKÖVETKEZETT VÁLTOZÁS 1960-IG

Írta: KOVÁTS ZOLTÁN

A Szeged Városi Somogyi Könyvtár őriz egy régi összeírást [1]. Ez az összeírás az 1869. december 31-i eszmei időponttal végrehajtott népszámlálás adatait tartalmazza a Szeged városához tartozó területen, de sokkal részletesebb bontásban, mint ahogy később a hivatalos kiadványban közzétételre került [2].

A könyvtárban őrzött korabeli összeírásokat őrző kéziratnak a jelentősége többértű. Lehetőség nyílt a népszámlálás tényleges idejének megállapítására. Bár az utasítás szerint ezt a népszámlálást már egy meghatározott eszmei időpontra vonatkoztatva kellett végrehajtani [3], mégis a jelentés szerint a népszámlálást 1870. február 3-a és május 7-e között végezték el [4]. Az összeírásnak ilyen elhúzó-dása a tényleges 1869. december 31-i állapot megállapítását már megnehezítette, és a népszámlálás pontosságát illetően is bizonyos kételyeket támaszt. E negatív tapasztalatokon túlmenően azonban a kézirat anyag a foglalkozási, társadalmi rétegződésre, a köz- és magánépületekre, a háziállatok városrészenkénti, tanyai területek szerinti megoszlására stb. részletesebb választ ad, mint ahogy azt a későbbi hivatalos kiadványban látjuk. E tanulmányban most csak az életkori összetételt mutató adatokat kívánjuk elemezni. A kézirat anyag jelentősége ebben a vonatkozásban az, hogy a városhoz tartozó népesség korösszetételét „kerületek” szerint mutatja: Palánk, Rókus, Felsőváros, Alsóváros, Felsőtanya és Alsótanya. Mivel ez a bontás rendelkezésünkre áll, így a Szeged népességének korösszetételében bekövetkező változásokat vizsgálhatjuk a mai közigazgatási beosztás szerint is, és vizsgálhatjuk „Nagy-Szeged” összefüggésében is. Szeged város mai közigazgatási területe megközelítően Palánk, Rókus, Alsóváros és Felsőváros részek együttesével egyezik meg; az Alsótanya, Felsőtanya részen az 1950. június 1-i területrendezéskor 8 új község alakult: Ásotthalom, Balástya, Csengele, Csorva, Mórahalom, Röszke, Szatymaz és Zákányszék [5]. Sajnálatos módon az 1896. évi népszámlálásnak sem a kézirat anyag, sem a hivatalos kiadványa nem közli azt, hogy a népszámlálási adatok milyen nagyságú területre vonatkoznak. A hivatalos statisztikai kiadvány csak Csongrád megyére összesítetten adja meg a területet osztrák négyzetmérföldben [6]. A Szeged város monografikus történetét megíró Reizner János munkájából azonban tudjuk, hogy az 1869- és az 1870-es években Szeged város területe 138 946 kh hold volt [7]. Minimális területi módosulásokkal a következő népszámlálások adatai is erre a területre vonatkoznak az 1949-i népszámlálásig. — Az 1960. népszámlálás azonban már az új közigazgatási terület (11 186 ha = 19 441 kh) adatait tartalmazza. A korábbi „Nagy-Szeged”-re vonatkozó adatok úgy váltak összehasonlíthatókká, hogy az 1960-as szegedi adatokhoz hozzávettük az önállóvá lett községek és külterületének adatait.

Az 1869-i népszámlálás kézirat anyag Szeged város népességét kor és nem szerint, évenkénti bontásban, kerületenként adja. Tanulmányunk végén, a függelék-

ben ezek az adatok ötéves korcsoportok szerinti tagolódásban találhatók. Az életkori viszonyok elemzése szempontjából az ötévenkénti csoportosítás mindenképpen elegendő, és annál is inkább indokolt, mert ennél a népszámlálásnál is tapasztalható a korakkumuláció, a 30, 40, 50, 60 évesek száma váratlanul kiugró nagyságot mutat a korábbi és későbbi év korosztályánál. Az ötéves csoportosítás az életkor bevallásánál mutatkozó eltéréseket is kiegyenlíti. Ezt az ötévenkénti korcsoportosítást fogjuk felhasználni a későbbiekben a város mai közigazgatási területén élő népesség korösszetételével való összehasonlításra. Mielőtt erre a részletesebb elemzésre rátérnénk, a népességnek a fő életkori csoportok szerinti változását kívánjuk bemutatni Nagy-Szeged területén.

A magyar statisztikákban négy fő korcsoportot különítenek el. *Gyermekkorúaknak* a 0—14 évesek minősülnek. A *felnőtt korúakat* két csoportra osztják: *a)* fiatalabb produktív korúak 15—39-évesig, *b)* az idősebb produktív korúak 40—59 évesig. Az *öregkorúak* osztályába a 60 évesek és annál idősebbek tartoznak. A népességnek a négy fő korcsoportba való bontásával és a változás bemutatásával már jól lehet szemléltetni az alapvető problémákat.

*Korösszetétel változása 1869—1960. [8]
Szeged*

Év	Terület Kh	Össz. népesség	Ebből			
			0—14	15—39	40—59	60 éves és idősebb
1869	138 964	70 179	27 822	27 269	11 118	3 900
1910	141 775	118 328	38 501	50 667	20 372	8 788
1930	141 789	135 071	32 433	61 569	28 531	12 538
1960	150 871	140 635	30 796	51 279	36 170	22 390
			<i>Százalék</i>			
1869	138 964	100,0	39,6	38,9	15,9	5,6
1910	141 775	100,0	32,6	42,8	17,2	7,4
1930	141 789	100,0	24,0	45,6	21,1	9,3
1960	150 871	100,0	21,9	36,5	25,7	15,9

Az életkori viszonyok elemzése és értékelése több szempontból jelentős. „A népesség korösszetétele a gazdasági és általában mindenféle tervezésnek egyik alapvető tényezője. Meghatározott körülmények között például a korösszetétel szabja meg a munkaerő-gazdálkodás kereteit, befolyása van a fogyasztás és az elosztás alakulására, figyelembevételével mérhetők fel az oktatással, egészségüggyel kapcsolatos igények stb. Az életkor ismérve azonban nemcsak a népesség összetételének vizsgálatánál nélkülözhetetlen, hanem a reprodukcióra gyakorolt hatása következtében a demográfiai jelenségek, a népességi változások elemzésénél is.” [9]

1869. és 1960. között a népesség korösszetétele nagymértékben megváltozott. A legdöntőbb módon egy kedvező és egy kedvezőtlen népesedési jelenség: a *halandóság tartós javulása* és a nagyobb távon általánosnak mondható *születéscsökkenési tendencia* befolyásolta. Ez utóbbi negatív jelenséghez társult a két világháború a maga közvetlen és közvetett hatásával (katonai és polgári veszteségek, illetőleg a születéskiesés).

Az 1869. és 1910. közötti időszakban is már lényeges változás indult meg a város lakosságának korösszetételében. A gyermekkorúak aránya az össznépességben 39,6%-ról 32,6%-ra csökkent. Ez a tény egy a demográfiai irodalmunkban eddig kellően meg nem vizsgált problémára hívja fel a figyelmet. Arra, hogy a születés-

csökkenés megindulása, s ennek következtében a gyermekkorú népességnek az össznépességben elfoglalt csökkenő aránya már a századforduló előtti időben bekövetkezett az ország egyes területein. A falusi népesség körében jelentkező korai „egykés” jelenségekkel már több tanulmány foglalkozott [10], de városainkban mutatkozó születéskorlátozás elterjedésének kezdete, méretei, okai még feltárára várnak. Hogy Szeged városában is elsősorban erről van szó, s csak másodsorban a halandósági viszonyok javulása okozta módosulásról, az tükrözi, hogy 1869 és 1910 között az öregkorúak arányában sokkal kisebbmértvű a változás. A 60 évesek és idősebbek aránya az össznépességben az 5,6%-ról csak 7,4%-ra javult. — Hasonlóan a halandósági viszonyok kisebbmértvű javulását mutatja az idősebb produktív népesség 15,9%-ról 17,2%-ra való emelkedése. — A fiatalabb produktív korú népesség 38,9%-ról 42,8%-ra történő emelkedésében a kismértvű városiasodásnak, a városba történő beköltözéseknek is szerepe van. 1900—1910 között Szeged város természetes szaporulatának évenkénti átlaga 11,1‰ [11], ugyanakkor a város népessége 100 270-ről 118 528-ra emelkedett, ami 18,0‰ tényleges évenkénti növekedésnek felel meg [12]. A 6,9‰ különbözet a bevándorlásból adódik. A szegedi ipar fejlődésének kérdésével legújabbán SZABÓ ISTVÁN foglalkozott [13]; tanulmányából nyilvánvalóan kiderül, hogy ezt az iparosítást az alacsonyfokú gépesítés, a könnyűipar elsődlegessége, a tőkehiány jellemezte. A kapitalizmus vontatott kibontakozása a városba való tömörülésre csak minimálisan hatott. A 6,9‰ népességnövekedési különbözet jelzi a városiasodás folyamatának megindulását, de nem jelentős, ha meggondoljuk, hogy Szeged város népességnövekedése 1960—1964 között 37,0‰ évente, amikor a természetes szaporodás —0,8‰ csökkenő értéket mutat [14].

Az 1910—1930 közötti időszakban a korábban megindult tendencia folytatódik és tükröződik a korösszetételben. A gyermekkorúak aránya nagymértékben csökkent 32,6%-ról 24,0%-ra. Ez alapvetően a születések számában bekövetkező visszaesés következménye. A mára jellemző korstruktúra fő vonásaiban már ekkor kialakult. Az idősebb produktív népesség aránya jelentősen növekszik 17,2%-ról 21,1%-ra. A 60 éves és idősebbek aránya még csak kismértékben növekedik 7,4%-ról 9,3%-ra. E két utóbbi jelenség a halandósági viszonyok javulásával van kapcsolatban.

A népmozgalomban bekövetkező változás, ezek kölcsönhatása így alakult: [15]

Ezer lakosra eső évi

Év(ek)	Élveszületés	Halálozás	Természetes szaporodás
1901—1910	34,0	22,9	11,1
1913	31,5	20,9	10,6
1914	33,1	21,1	12,0
1915	24,5	22,8	1,7
1916	16,1	19,9	—3,8
1917	16,4	19,7	—3,3
1918	16,2	23,3	—7,1
1919	23,3	20,4	2,9
1920	25,4	19,6	5,8
1921	24,9	20,3	4,6
1922	25,4	20,9	4,5
1923	25,4	18,9	6,5
1924	23,9	18,9	5,0
1925	25,6	16,9	8,7
1926	23,6	15,9	7,7
1927	22,2	16,8	5,4
1928	22,6	17,4	5,2
1929	23,3	17,5	5,8
1930	22,3	16,1	6,2

A vizsgált időszakban az első világháború 1910-hez képest nagymértékben megváltoztatta a demográfiai viszonyokat. A világháború hatására a halálozási arány megnövekedett. A katonai halálozások mellett növelte a halálozási arányszámot a spanyol influenzajárvány is.

Az első világháború hatása nemcsak a halandóság növekedésében mutatkozik meg, hanem a születések nagyarányú csökkenésében is. A születéskiesést a fiatal férfiak távolléte, valamint a háborús évek létbizonytalansága, az anyagi helyzet romlása, s mindezek hatására a házasságkötések számának jelentős csökkenése okozta. A születések számának csökkenése 1915-ben megkezdődött, 1916-ban és 1918-ban érte el a mélypontját. Ekkor ezer lakosra már csak 16,1 és 16,2‰ élveszületés jutott Szegeden. — A háború befejezése után várható volt, hogy a születések száma eléri a világháború előtti szintet, hogy a világháború születéskiesése pótlódik. Valóban 1919-ben és a következő években megsaporodott a születések száma a háborús évekhez viszonyítva. Bár az 1918-as 16,2‰-es születési arányhoz viszonyítva jelentős növekedést jelentett az 1919. évi 23,3‰, az 1920-as 25,4‰ és az 1921-es 24,9‰ születési arány, mégis alatta marad az utolsó békeév 33,1‰-ének. Végül az ezer lakosra jutó születések 1924—30-ban 22—23‰-es szinten stagnálnak.

Általános jellemzője a korszaknak, hogy a születések száma kismértékben csökken, a halandósági viszonyok is javulnak, de már a város az igen gyengén szaporodó területek közé került. A forradalmak leverése, az infláció, majd a rövid stabilizációt követő gazdasági válság mind-mind létbizonytalanságot okozott, ami erősítette a már korábban jelentkező születéskorlátozást. A népmozgalmi tényezők fentebb vázolt együttes hatására alakult, ki az, hogy Szeged város népességének korösszetétele 1930-ra már az öregedést mutatja.

A városiasodás folyamata is igen kis mértékű az 1910—1930 közötti időszakban. 1910—1920 között a város népessége 118 328-ról csak 119 109-re emelkedett, ami évenkénti 0,6‰-es minimális népességnövekedésnek felel meg. 1920—1930 között az évenkénti 5,8‰-es átlagos természetes szaporodásnál valamivel nagyobb mértékben 13,4‰-kel növekedik a város lakossága 119 109-ről 135 071-re [16].

A városfejlődés vontatottsága kapcsolatban áll az iparfejlődés elakadásával. SZABÓ ISTVÁN a már idézett tanulmányában írja, hogy az ipar jellege a tárgyalt időszakban Szegeden túlnyomóan kis- és kézműipar jellegű. Ennek okát főleg abban kell keresni, hogy a modern gyáripár legszívesebben ott telepszik meg, ahol a feldolgozásra szánt nyersanyagok és üzemi anyagok — főleg a szén —, rendelkezésre állanak. Szeged pedig, kivéve a mezőgazdasági iparágak által feldolgozott anyagokat, a legtöbb nyersanyag helyétől meglehetősen távol esik. Ennek megfelelően létesültek új üzemek ebben az időben Szegeden: 1920-ban a Hűtőgép és Élelmiszer-szállító Rt., 1921-ben az Orion Bőrgyár Rt., 1922-ben a Szegedi Bútoripari és Kereskedelmi Rt., végül 1929-ben az Angol—Magyar Jutafonó és Szövőgyár Rt. [17].

Az iparfejlődés korlátozottsága nem tette lehetővé a nagyobb mérvű városiasodást. Így a népesség beköltözése csak kis mértékben befolyásolta a népmozgalom alakulásából szükségszerűen kialakult korösszetételt. A beköltözésekből adódó változás most is a fiatalabb produktív korú népesség arányának kis mértékű növekedésében jut kifejezésre (1910-ben 42,8%; 1960-ban 45,6%).

Az 1930—1960 közötti időszakban több, nem egyszer ellentétesen ható tényező befolyásolta a korösszetétel alakulását. Ezek közül csak néhány legfontosabbra kívánunk utalni.

A születési arány 1931-től 1942-ig gyorsabban csökkent, mint ahogy a halálozások javultak [18].

Ezer lakosra eső évi

Év	Élveszületés	Halálozás	Természetes szaporodás
1931	20,5	17,7	2,8
1932	19,6	17,4	1,2
1933	18,1	14,1	4,0
1934	18,3	15,3	3,0
1935	17,2	15,9	1,3
1936	17,5	14,3	3,2
1937	16,3	14,5	1,8
1938	17,2	15,6	1,6
1939	18,0	14,5	3,5
1940	—	—	—
1941	15,1	12,1	3,0
1942	16,8	14,4	2,4

A természetes szaporodás mértéke 1931—1942 között évi átlagban csak 2,7%. A tényleges népességfejlődési ütem még ennél is alacsonyabb, 1,1% évente, ami a városiasodás folyamatának teljes elakadását jelzi. Nagy-Szeged népessége 135 071-ről csak 136 752-re emelkedik [19].

Az 1941—1949. népszámlálások által közrefogható időszakban a második világháború népességpusztító hatása újabb törést hozott a népesedési viszonyokban. Szeged város esetében különösen is megmutatkozik ez. A két népszámlálás között Nagy-Szeged területén 136 752-ről 132 607-re csökkent a népesség. Szeged város mai területére kiszámított népesség még nagyobb mértékben: 92 019-ről 86 640-re [20]. Ez 3,7% évenkénti csökkenésnek felel meg Nagy-Szeged területére számítva, a mai Szeged esetében meg 7,3%-os csökkenésnek felel meg évente. A várost magát érte a nagyobb népességvesztés. A népességvesztéssel együtt gazdasági pusztulás is járt. A második világháború idején az üzemek jelentős része tönkrement, az értékesebb gépek és műszerek elpusztultak. A felszabaduláskor avult, szétrombolt, nyersanyaghiánnyal küzdő ipart találunk Szegeden. Még 1949-ben is a 35 nagyobb szegedi üzemből csak 26 termelt [21].

Az 1949-ben és 1960-ban megtartott népszámlálások közötti időben a természetes szaporodás tekintetében egy kedvező szakasz mutatható ki, ami azonban csak átmenetinek bizonyult. 1950—55 között a születési arány csökkenésének folyamata megállt, emelkedés mutatkozott. Ez emelte egy ideig a gyermekkorú népesség arányát az össznépességben, azonban a korábban kialakult általános tendenciát már lényegében befolyásolni nem tudta. 1955 után újra jelentősen csökkennek a születések. A halandósági viszonyok javulása nem tudott lépést tartani a születések csökkenésével, végül is beállt a népesség fogyása [22].

Ezer lakosra eső évi

Év	Élveszületés	Halálozás	Természetes szaporodás
1959	10,5	10,7	—0,2
1960	10,1	11,2	—1,1

A korösszetétel alakulására ható tényezők közül ezeket emeltük ki, mint legfontosabbakat. Így áll elő az a helyzet, hogy a gyermekkorúak aránya az 1930-as 24%-ról tovább csökken 21,9%-ra. A vázolt demográfiai kölcsönhatások követ-

kezménye az, hogy a fiatalabb produktív népesség aránya is Szeged városában 1930-tól 1960-ig igen jelentősen 45,6%-ról 36,5%-ra csökkent. A gyermekkorú népesség csökkenése miatt a fiatalabb produktív korú népesség kellő arányú pótlása, reprodukciója is elmaradt. Ez annak ellenére bekövetkezett, hogy Szeged városa munkaerő szükségletét a környező falvak produktív korú népességéből egészítette ki.

Szeged mai közigazgatási területén 1949—1960 között 86 664 főről 98 942-re emelkedett a népesség [23], ami 12,1%-os évenkénti növekedésnek felel meg, ugyanakkor a falvak népessége Szeged környékén 1,2%-kal csökkent évente.

A korösszetétel változása a halandósági viszonyok javulása következtében az idősebb produktív korú népesség és az öregkorú népesség arányában hozott igen lényeges eltolódást. Az idősebb produktív korú népesség aránya 21,1%-ról 25,7%-ra emelkedett. Még jelentősebb a módosulás 1930 és 1960 között az öregkorúaknál, arányuk 9,3%-ról 15,9%-ra emelkedett.

Kilencvenéves táblatban 1869-től 1960-ig ilyen lényeges eltolódások, változások következtek be a népesség korösszetételében Nagy-Szeged területén. A változások szemléltetésére, és a következmények felmérése szempontjából még egy összefüggést kívánunk bemutatni. A népesség elöregedése miatt a felnövekvő gyermekkorú népességre az elkövetkező időben egyre nagyobb teher fog hárulni.

100 gyermekre (0—14 éves) jutó

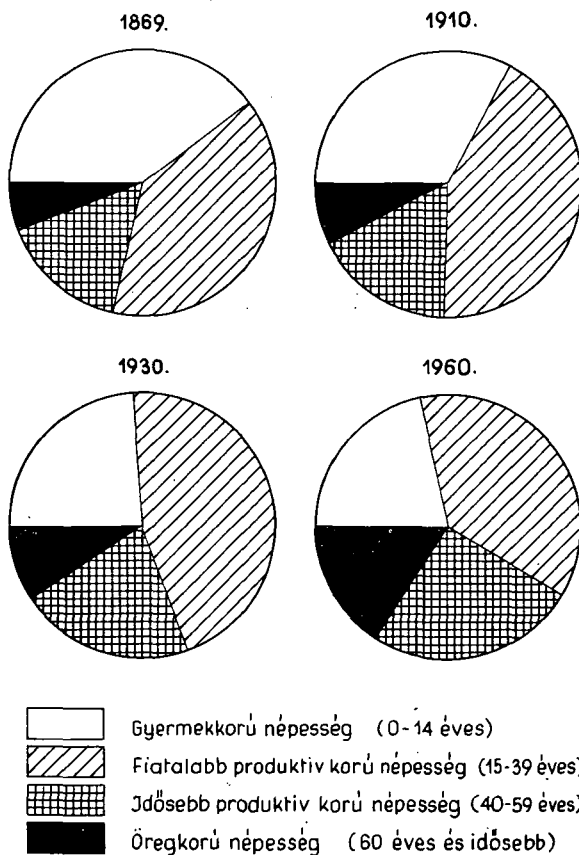
Népszámlálás éve	Fiatalabb	Idősebb	Öregkorú
	<i>produktív korú</i> 15—39 éves	40—59 éves	60 éves és idősebb
1869	98,0	40,2	14,0
1910	131,6	52,9	22,8
1930	189,8	88,0	38,7
1960	166,5	117,5	72,2

A táblázat alapján többféle irányban vonhatunk le következtetést. Míg 1869-ben Szegeden 98 fiatalabb produktív korú (15—39 éves) felnőtt tartott el 100 gyermeket, addig 1960-ban 166,5 tart el ugyanennyi gyermeket. Az is látszik a táblázatból, hogy míg 1869-ben 100 felnövekvő gyermekkorúra 14 eltartandó öregkorú jutott, addig 1960-ban már 72,2 öregkorú jut. Természetesen itt egy folyamat pillanatnyi rögzítéséről van szó, az arányok a tendencia irányában fognak a későbbiekben módosulni, tehát ténylegesen a felnövekvő nemzedékre még nagyobb teher fog hárulni. A szegedi viszonyok elemzése is érthetővé teszi demográfusaink aggodalmát: „...a jelenlegi kis születésszám rövid távon csökkenti ugyan a gyermekek eltartásának terhet, de ennek ára a népesség fokozott öregedése következtében hosszú távon az eltartási teher növekedése, a nemzeti jövedelem lassúbb növekedése és az említett okok miatt általában a fejlődés meglassulása.” További következmények: „...az erősen öregedő népességben általában kisebb a kezdeményező kedv, nagyobb a konzervativizmus — ez pedig hátráltatja a műszaki és gazdasági fejlődést.” [24].

Tanulmányunk eddigi részében az 1869-i népszámlálás anyagából kiindulva a népesség korösszetételében bekövetkezett változást a négy fő korcsoport szerinti bontásban Nagy-Szeged területére vonatkoztatva vizsgáltuk. Ahogy a bevezető részben már említettük, a városnak ez a területe hatalmas tanyavilágot foglalt magában, s ezen a részen 1950-től 8 új község alakult. Az 1869. évi összeírás fennmaradt kéziratosa alapján azonban pontos képet alkothatunk a tulajdonképpeni

város, a mai közigazgatási terület népességéről, korösszetételéről is. A Palánk, a Rókus, a Felsőváros és az Alsóváros részeket magában foglaló mai közigazgatási terület népességének korösszetételét a következő táblázatban összehasonlíthatjuk az 1960. évi korösszetétellel.

A KORÖSSZETÉTEL VÁLTOZÁSÁNAK GRAFIKUS ÁBRÁZOLÁSA
„NAGY - SZEGED”

Az ötéves korcsoportok szerinti bontás és annak grafikus, korfa segítségével történő ábrázolása világos képet ad a két időszak közötti hatalmas változásról. Szeged város 1869. évi korösszetételének súlyos negatívuma az idősebb korosztályok gyorsan fogyó aránya. A korfa fiatal népességet mutat, jelentős a fiatalkorúak aránya, de meglepő és fontos eredménye a feltárasnak az, hogy a gyermekkorú népességen belül a fiatalabb korosztályoknál csökkenés mutatkozik. Míg a 0—4 évesek 12,2%-át, az 5—9 évesek 11,1%-át teszik a népességnek, addig a 10—14 évesek 13,5%-át. A nagymérvű halandóságot ismerve állíthatjuk, hogy ez a korosztály 10 évvel korábban még ennél is jóval nagyobb hányadát tette a népességnek. Az 1869. évi népszámlálás már azt tükrözi, hogy Szeged városában a születéskorlátozás és a születések számának csökkenése megindult. Ez a nemzetközi demográfiai irodalom ismereté-

*Szeged város népessége nem és korcsoportok szerint [25]
(Az adatok a tanyavilág népességét nem tartalmazzák)*

Korcsoport	1869. XII. 31.			1960. I. 1.		
	A népes- ség száma	Ebből		A népes- ség száma	Ebből	
		férfi	nő		férfi	nő
0—4 éves	5 408	2 701	2 707	6 282	3 192	3 090
5—9 éves	4 899	2 395	2 504	7 584	3 927	3 657
10—14 éves	5 957	2 979	2 978	6 847	3 522	3 325
0—14 éves	16 264	8 075	8 189	20 713	10 641	10 072
15—19 éves	4 969	2 140	2 829	7 322	3 580	3 742
20—24 éves	3 467	1 529	1 938	8 118	4 505	3 613
25—29 éves	3 619	1 839	1 780	6 451	3 121	3 330
30—34 éves	3 011	1 627	1 384	7 157	3 353	3 804
35—39 éves	2 665	1 385	1 280	7 226	3 343	3 883
15—39 éves	17 731	8 520	9 211	36 274	17 902	18 372
40—44 éves	2 226	1 116	1 110	4 737	2 159	2 578
45—49 éves	2 276	1 177	1 099	7 867	3 568	4 299
50—54 éves	1 735	901	834	6 830	3 092	3 738
55—59 éves	1 291	581	710	6 261	2 860	3 401
40—59 éves	7 528	3 775	3 753	25 695	11 679	14 016
60—64 éves	1 077	538	539	5 494	2 300	3 194
65—69 éves	817	378	439	4 098	1 549	2 549
70—74 éves	380	190	190	3 317	1 225	2 092
75—79 éves	237	107	130	2 088	823	1 265
80 éves és idősebb	130	57	73	1 263	444	819
60 éves és idősebb	2 641	1 270	1 371	16 260	6 341	9 919
Összesen:	44 164	21 640	22 524	98 942	46 563	52 379

ben nem meglepő, mert Franciaországban is, az 1789. évi polgári forradalom után, a kapitalista magántulajdon megszilárdulása után mutatható ki a születéscsökkenés, a születéskorlátozás elterjedése [26]. Magyarországon ennek a kérdésnek még nem szenteltek elég figyelmet különösen a városi népesség vizsgálatával kapcsolatban.

Az 1960. évi adatok a kormegoszlás deformálódását mutatják a városban. A 0—4 éves korú népesség az össznépességnek csak 6,3%-át teszi, ugyanakkor például a 45—49 éves korú népesség 8,0%-át. Öröndetes az idősebb korosztályok számának erőteljes növekedése, ami részben az életkor meghosszabbodásának jele, tehát kedvező tünet, ezt a kedvező tendenciát csak aláhúzza, még jobban kiemeli egy súlyos negatívum: a fiatalok csökkenő száma.

*

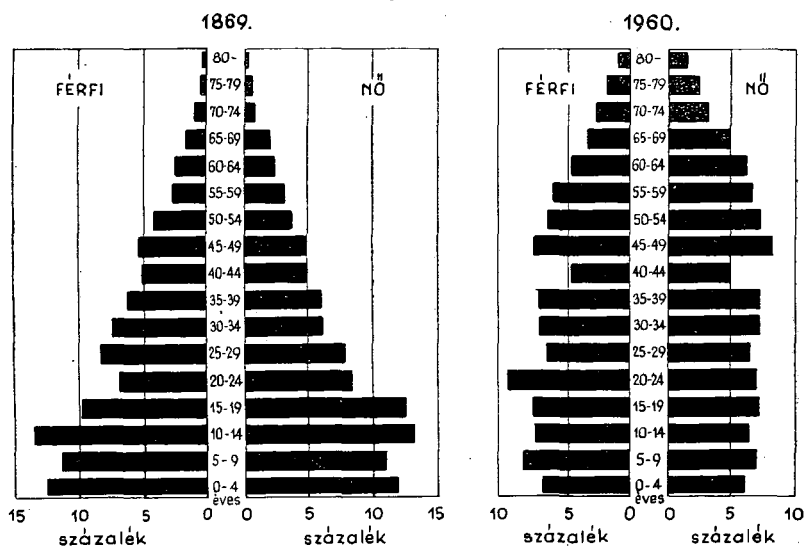
Szeged város népességének kormegoszlására vonatkozó legfontosabb statisztikai adatok feldolgozásával csaknem száz évre visszamenően mutattam be a demográfiai viszonyokban bekövetkező változások néhány alapvető kérdését. Érzékel tetni szándékoztam, hogy a mára kialakult népesedési helyzet, a népesség előregedése egy hosszú fejlődés eredménye, s a probléma gyökerei nagyon mélyre nyúlnak vissza. Most csak a demográfiai viszonyok kölcsönhatására kívántam fő vonásai- ban rámutatni. Világosan látjuk a jelenséget, de keresni kell az okokat, hogy azok megszüntetésével a gazdasági szempontból is káros öregedés folyamata megálljon.

Szeged város népessége nem és korcsoportok szerint [25]

(Az adatok a tanyavilág népességét nem tartalmazzák)

Korcsoport	1869. XII. 31.			1960. I. 1.		
	A népesség	A férfiak	A nők	A népesség	A férfiak	A nők
	százalékos			megoszlása		
0—4 éves	12,2	12,5	12,0	6,3	6,9	5,9
5—9 éves	11,1	11,1	11,1	7,7	8,4	7,0
10—14 éves	13,5	13,7	13,7	6,7	7,6	6,3
0—14 éves	36,8	37,3	36,3	20,9	22,9	19,2
15—19 éves	11,3	9,9	12,6	7,4	7,7	7,1
20—24 éves	7,9	7,1	8,6	8,2	9,6	6,9
25—29 éves	8,2	8,5	7,9	6,5	6,7	6,4
30—34 éves	6,8	7,5	6,1	7,3	7,2	7,3
35—39 éves	6,0	6,4	5,7	7,3	7,2	7,4
15—39 éves	40,2	39,4	40,9	36,7	38,4	35,1
40—44 éves	5,0	5,1	4,9	4,8	4,6	4,9
45—49 éves	5,2	5,4	4,9	8,0	7,7	8,2
50—54 éves	3,9	4,2	3,7	6,9	6,6	7,2
55—59 éves	2,9	2,7	3,2	6,3	6,2	6,5
40—59 éves	17,0	17,4	16,7	26,0	25,1	26,8
60—64 éves	2,4	2,5	2,4	5,6	4,9	6,1
65—69 éves	1,9	1,7	2,0	4,1	3,3	4,9
70—74 éves	0,9	0,9	0,8	3,3	2,6	4,0
75—79 éves	0,5	0,5	0,6	2,1	1,8	2,4
80 éves és idősebb	0,3	0,3	0,3	1,3	1,0	1,5
60 éves és idősebb	6,0	5,6	6,1	16,4	13,6	18,9
Összeses:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

KORFA

FÜGGELÉK

„Jelenlevő (hazabeli és idegen) férfi népesség korév szerinti”
1869. dec. 31.

Korcsoport	Palánk	Rókus	Felső- város	Alsó- város	Felső- tanya	Alsó- tanya	Összesen
0— 4	789	509	688	715	782	1279	4762
5— 9	734	444	621	596	714	1286	4395
10—14	1132	511	679	657	673	1104	4756
15—19	886	320	508	426	410	836	3386
20—24	556	275	389	309	315	525	2369
25—29	594	360	458	427	403	735	2977
30—34	570	295	385	377	318	546	2491
35—39	500	257	352	276	272	462	2119
40—44	422	186	252	256	243	383	1742
45—49	405	188	313	271	223	340	1740
50—54	318	194	194	195	170	289	1360
55—59	197	115	138	131	117	186	884
60—64	187	108	119	124	101	186	825
65—69	133	87	77	81	94	126	598
70—74	68	23	47	52	58	61	309
75—79	41	15	28	23	25	33	165
80—84	10	5	7	13	8	8	51
85—89	2	—	3	4	4	8	21
90—94	3	1	—	3	1	—	8
95—99	2	2	1	1	—	2	8
100—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen:	7549	3895	5259	4937	4931	8395	34 966

„Jelenlevő (hazabeli és idegen) női népesség korév szerinti”
1869. dec. 31.

Korcsoport	Palánk	Rókus	Felső- város	Alsó- város	Felső- tanya	Alsó- tanya	Összesen
0— 4	801	494	729	683	746	1442	4 895
5— 9	771	508	664	561	736	1247	4 487
10—14	1061	546	730	641	603	946	4 527
15—19	1181	488	628	532	445	863	4 137
20—24	745	355	476	362	340	587	2 865
25—29	622	333	402	423	334	653	2 767
30—34	505	247	321	311	291	456	2 131
35—39	421	275	298	286	267	480	2 027
40—44	368	193	278	271	205	320	1 635
45—49	323	221	311	244	201	313	1 613
50—54	247	168	212	207	138	240	1 212
55—59	215	144	200	151	116	176	1 002
60—64	179	99	116	145	79	139	757
65—69	136	90	110	103	75	118	632
70—74	49	28	45	68	35	35	260
75—79	43	29	29	29	16	25	171
80—84	16	6	7	16	5	2	52
85—89	6	3	4	4	4	4	25
90—94	2	—	—	3	5	—	10
95—99	1	—	2	1	2	—	6
100—	2*	—	—	—	—	—	2
Összesen:	7694	4227	5562	5041	4643	8046	35 213

* = 1 fő 100 éves (1769. születés); 1 fő 104 éves (1765. születés),

JEGYZETEK

- [1] Szeged Városi Somogyi-Könyvtár. Jelzet: C. c. 75/a. „Szeged sz. kir. város tekintetes tanácsának hivatalos jelentése Mészáros György főjegyzőnek folyó évi 755/843 számra. A népszámlálás eredményéről.” Hálás köszönetet mondok itt PAPP JÁNOS tud. munkatársnak, hogy erre az összeírásra felhívta figyelmemet.
- [2] A magyar korona országaiban az 1870- év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. Pest, 1871.
- [3] „Utasítás az 1869. december 31-dikei állapot szerint eszközzendő népszámlálás végrehajtásához.” — A magyar korona országaiban az 1870- év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. Pest, 1871. 11.
- [4] Az idézett főjegyzői jelentés első mondata: „Folyó évi február 3-ik napján 755/834 szám alatt hozott. . .” — Végén: „Szegeden, 1870-ik évi május hó 7-én.”
- [5] Szeged város legfontosabb statisztikai adatai. Szeged, 1964.
- [6] A magyar korona országaiban az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. Pest, 1871. 10. — Csongrád megye területe 57,68 osztrák négyzetmérföld.
- [7] REIZNER JÁNOS, Szeged története. 3. köt. Szeged, 1900. 435.
„Egyébként a város 138 946 238/1600 holdnyi határterülete a régi kataszter szerint, a gazdasági művelési ágak szerint a következőképp oszlott meg. . .” stb. — „Ily művelési ágak mellett az 1870. évi népszámlálás szerint a 70 179 léleknyi népességből gazdálkodással foglalkozott 14 293, vagyis az összlakosságnak 26,36%-a.” Reizner János adatközlése alapján nyilvánvaló, hogy az 1869. évi népszámlálásban szereplő 70 179 főnyi össznépesség a 138 946 kh terület népességét jelenti.
- [8] 1869. — a kéziratok anyag adatainak összesítése alapján.
1910. évi népszámlálás. 1. köt. Bp. 1912. 182., 540—41.
1930. évi népszámlálás. 1. köt. Bp. 1932. 45., 158—62., 333—37.
1960. évi népszámlálás. 3. u. köt. Csongrád megye és Szeged személyi és családi adatai. Bp. 1962. 62—63., 210—14.
- [9] Bevezetés a demográfiába. (Szerk. SZABADY EGON.) Bp. 1964. 78. (ACSÁDI GYÖRGY, A népesség korösszetétele c. fejezet).
- [10] SZÉCHENYI IMRE, Az egyke. Bp. 1906.
HIDVÉGI JÁNOS, Hulló magyarság. Bp. é. n. (1938.?)
KODOLÁNYI JÁNOS—Ifj. KODOLÁNYI JÁNOS, Baranyai utazás. Bp. 1963.
KOVÁTS ZOLTÁN—Cs. TÓTH PÉTER, Csurgoi jobbágy-családok demográfiai viszonyai (1720—1950). Történeti Statisztikai Évkönyv, 1961—62.
- [11] A magyar szent korona országainak 1901—1910. éi népmozgalma községenként. Magyar Statisztikai Közlöny, Új sorozat. 46. köt. Bp. 1913. 183.
- [12] 1900. évi népszámlálás. 1. köt. Bp. 1902. 531.
1910. évi népszámlálás. 1. köt. Bp. 1912. 802.
- [13] SZABÓ ISTVÁN, A szegedi ipar fejlődésének néhány fejezete. Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. 1965.
Még toglalkozik a kérdéssel: KULINYI ZSIGMOND, Szeged új kora. Szeged, 1901.
- [14] Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai, 1963. Szeged, 1964. 9.
Csongrád megye statisztikai évkönyve 1965. Szeged, 1966. 11.
- [15] A magyar szent korona országainak 1900—1910. évi népmozgalma községenként. Magyar Statisztikai Közlöny, Új sorozat. 46. köt. Bp. 1913. 183.
Az 1919—1925. évi népmozgalom. Magyar Statisztikai Közlöny, Új sorozat. 74. köt. Bp. 1927. 184—185.
Az 1926—1932. évi népmozgalom. Magyar Statisztikai Közlöny, Új sorozat. 97. köt. Bp. 1937. 38—41.
- [16] 1910. évi népszámlálás. 1. köt. Bp. 1912. 802.
1920. évi népszámlálás. 1. köt. Bp. 1923. 82.
1930. évi népszámlálás. 1. köt. Bp. 1932. 45.
- [17] SZABÓ ISTVÁN I. m. 22. — A kérdést még Kiss—Tonelly—Szigethy, Szeged. Bp. 1927. tanulmánya is érinti.
- [18] ACSÁDI GYÖRGY—KLINGER ANDRÁS, Magyarország népesedése a két világháború között. Bp. 1965. 163., 237., 325.
- [19] 1930. évi népszámlálás. 1. köt. Bp. 1932. 45.
1941. évi népszámlálás. Bp. 1947. 58.
- [20] 1960. évi népszámlálás. 3. u. köt. Csongrád megye és Szeged személyi és családi adatai. Bp. 1962. 48., 62—63.
- [21] SZABÓ ISTVÁN, i. m. 25.

- [22] Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai 1960. Szeged, 1961, 10.
 [23] 1960. évi népszámlálás. 3. u. köt. Csongrád megye és Szeged személyi és családi adatai. Bp. 1962. 48.
 [24] ANDORKA RUDOLF, A születésszám gazdasági kihatásai. Demográfia, 1964. 3—4. sz. 396.
 [25] Az 1869. évi adatok: Szeged Városi Somogyi Könyvtárban őrzött (C. c. 75/a.) kéziratot anyag Palánk, Rókus, Felsőváros és Alsóváros összesített adatait tartalmazzák. — A népesség korcsoportok szerinti százalékos megoszlásának kiszámítása ez alapján történt. 1960. évi adatok: 1960. évi népszámlálás. 3. u. köt. Csongrád megye és Szeged személyi és családi adatai. Bp. 1962. 48.
 [26] ETIENNE GAUTIER et LOUIS HENRY, La population de Crulai Paroisse Normande. Paris, 1958.

ПЕРВАЯ ПОДРОБНАЯ СЕГЕДСКАЯ ПЕРЕПИСЬ НАСЕЛЕНИЯ (1869) И ИЗМЕНЕНИЯ В ВОЗРАСТНОМ СОСТАВЕ ДО 1960 ГОДА

3. Ковач

На основе районных данных рукописной переписи населения (1869) в данной работе в большей сложности раскрываются изменения, происшедшие в возрастном составе жителей Сегеда, чем в имеющихся статистиках.

По данным старого административного деления (816 км²), включившим в себя и население хуторов, в возрастном составе произошли следующие изменения:

Разделение населения в процентах по главным возрастным группам

год	0—14	15—39	40—59	60 летн. и старше
1869	39,6	38,9	15,9	5,6
1910	32,6	42,8	17,2	7,4
1930	24,0	45,6	21,1	9,3
1960	21,9	36,5	25,7	15,9

Работа с этапа на этап анализирует демографические факторы влияющие на изменения: взаимодействие отношения рождаемости и смертности, степень интенсивности въезда, разрушения мировых войн, вопрос урбанизации. Указывается на экономические последствия изменений.

По сегодняшнему административному делению (112 км²), на собственно городской территории данные переписи населения 1869 года показывают что в городе Сегед уже тогда началась регуировка рождаемости, снижение количества людей детского возраста. Дети до четырёхлетнего возраста составляли 12,2%, 5—9 летние 11,1%, а 10—14 летние 13,5% населения. Данные 1960 года показывают деформирование в возрастном разделении в городе. Дети до четырёхлетнего возраста составляют 6,3% всего населения, а люди возраста 45—49 составляют 8,0%.

Работа показывает, что положение населения, образовавшееся в наши дни, устарелость населения, являются результатами долгого развития. В знакомстве с демографическими взаимодействиями надо искать причины которые влияли на снижение числа рождения и их прекращением надо добиться приостановления процесса устарелости, вредного и со стороны экономики.

DIE ERSTE AUSFÜHRLICHE VOLKSZÄHLUNG IN SZEGED (1869) UND DIE ÄNDERUNG IN DER ALTERSZUSAMMENSETZUNG BIS 1960

von Z. Kovács

Auf Grund eines bezirksweise vorgenommenen handschriftlichen Zensus kann diese Abhandlung die eingetretene Wandlung in der Alterszusammenstellung der Stadt Szeged mit einer bedeutend größeren Komplexität beweisen als die schon vorhandenen Statistiken.

Die Einteilung nach der alten Landesverwaltung (816 km²;) die auch die Bevölkerung der Gehöfte einrechnet, zeigt die folgende Wandlung nach Alterszusammensetzung:

Die Bevölkerungsverteilung nach Hauptaltersgruppen in Prozenten:

Jahr

60-jährige und ältere

Die Abhandlung analysiert von Zeit zu Zeit die demographischen Faktoren die auf die Wandlungen Einfluß üben, die Wechselbeziehungen der Geburts- und Mortalitätsumstände, den Intensitätsgrad der Einwanderungen, die Verwüstungen des Weltkrieges, die Frage der Urbanisierung. In der Abhandlung erfolgen Hinweisungen auf die ökonomischen Auswirkungen der Umwandlung.

Nach der *heutigen* Verwaltungseinteilung (112 km²;) auf dem ausgesprochenen städtischen Gebiete zeigen die Angaben der Zählung von 1869, daß die Geburtenbeschränkung und die Abnahme in der Zahl der Kinderaltrigen in der Stadt Szeged schon zu dieser Zeit einsetzte.

Die 0—4 jährigen 12,2%, 5—9 jähr. 11,1%, aber die 10—14 jährigen 13,5% der Völkerung einnahmen.

Die Angaben von 1960 zeigen eine Deformation der Altersverteilung in der Stadt. Die 0—4 jähr. Einwohnerschaft nimmt 6,3% und zugleich die 45—49 jähr. 8,0% der Gesamtbevölkerung ein.

Die Abhandlung stellt sich die Aufgabe es zu beweisen, daß die sich bis aufs Heute ausgestellte Bevölkerungsverhältnis, die Veralterung der Bevölkerung das Ergebnis einer langen Entwicklung sei. In der Kenntnis der demographischen Wechselbeziehungen muß man nach den Gründen suchen, die die Abnahme der Geburtenzahl verursachten; und mit derer Behebung muß man erzielen dem auch volkswirtschaftlich so schädlichen Veralterungsprozess einen Halt zu machen.